

Scientific analysis of the concept and classification of rallies, meetings and demonstrations, as well as mass actions

Otabek NARZULLAYEV¹

Academy of the Ministry of Internal Affairs

ARTICLE INFO

Article history:

Received December 2021

Received in revised form

15 December 2022

Accepted 20 January 2022

Available online

15 Fabray 2022

ABSTRACT

In this article, the concept and classification of rallies, meetings and demonstrations are comprehensively studied. The concepts of rallies, meetings and demonstrations in the legislation of foreign countries and scientific literature, as well as the opinions of scientists, were comparatively analyzed. Definitions of the initiation of mass actions have been developed.

2181-1415/© 2022 in Science LLC.

DOI: <https://doi.org/10.47689/2181-1415-vol3-iss1/S-pp180-192>

This is an open access article under the Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.ru>)

Keywords:

freedom of assembly,
rally,
meeting,
demonstration,
street procession,
picket,
flash-mob.

Митинг, йиғилиш ва намойишлар тушунчаси ва таснифининг илмий таҳлили

АННОТАЦИЯ

Мақолада митинг, йиғилиш ва намойишлар тушунчаси ва таснифи атрофлича ўрганилди. Хорижий давлатлар қонунчилиги ва илмий адабиётларда мавжуд митинг, йиғилиш ва намойишлар тушунчалари ҳамда олимлар қарашлари қиёсий таҳлил қилиниб, муаллифлик таърифлари ишлаб чиқилди.

Калит сўзлар:

йиғилиш ўтказиш
эркинлиги,
митинг,
йиғилиш,
намойиш,
кўча юриши,
пикет,
флешмоб.

Научный анализ понятия и классификации митингов, собраний и демонстраций, а также массовых акций

АННОТАЦИЯ

Ключевые слова:
свобода собраний,
митинг,
собрание,
демонстрация,
уличное шествие,
пикет, флэшмоб.

В данной статье, всесторонне изучено понятие и классификация митингов, собраний и демонстраций. Были сравнительно проанализированы, понятия митингов, собраний и демонстраций в законодательстве зарубежных стран и научной литературе, а также мнения ученых. Разработаны определения инициации массовых акций.

Демократик жамиятда йиғинлар ташкил этиш ҳуқуқи фуқароларнинг асосий сиёсий ҳуқуқларидан бири бўлиб, фуқароларнинг демократик бошқарувда иштирок этишининг муҳим кафолати ҳисобланади.

Фуқаролар йиғинлар ташкил этиш орқали ўз фикрларини эркин намоён этадилар. Шунингдек, улар мамлакат сиёсий, иқтисодий, ижтимоий ва маданий ҳаётининг турли масалалари бўйича талаб ва таклифларни илгари суришлари мумкин. Бундай ҳолда савол туғилади: илмий ва ҳуқуқий адабиётларда йиғинлар ташкил этиш эркинлиги қандай изоҳланади ва унинг қандай шакллари мавжуд? Ўрганилган маълумотларни тизимли таҳлил қилган ҳолда ҳар бир тушунчага тўхталиб ўтамиз.

Йиғинлар ўтказиш инсоннинг асосий ҳуқуқларидан бири бўлиб, якка ёки бир гуруҳ шахслар, бирлашмалар ва ташкилотлар иштирокида амалга оширилиши билан тавсифланади. Шу ўринда, йиғинлар бир қатор мақсадларга, жумладан, озчиликнинг фикри ёки норозилигини билдиришга, маданиятни сақлаб қолиш ва ривожлантиришга хизмат қиласиди. Йиғинлар бир гуруҳ инсонларнинг муштарак манфаатларини намоён этиш воситаси ҳисобланади. [1. Б. 15].

Митинг, йиғилиш ва намойишлар – бу фуқароларнинг сиёсий-ижтимоий ёки иқтисодий муаммоларини ҳал этиш учун қилинган бир-бирини тўлдирувчи тушунчалардир. Уни ўтказиш маданияти ҳар бир халқнинг миллий, диний дунёқараси ва ижтимоий ривожланиш қонуниятлари билан боғлиқ бўлиб, тарихий давлатчилик тажрибасини намоён этади. Бунда миллатнинг дини, урф-одатлари, сиёсий онги, давлатнинг ривожланиш босқичи муҳим ўрин тутади. [2. Б. 590].

Бундан ташқари, йиғинлар ўтказишга бир қатор таърифлар келтирилган. Жумладан, Ўзбек тилининг изоҳли луғатида кишиларнинг фикр олишуви ёки бирор масалани ҳал қилиш учун тўпланиши [5. Б. 272]; Википедия энциклопедиясида митинг, пикет, намойиш ва йиғилишлар ўтказишни ўз ичига оловчи, “биринчи авлод” инсон ҳуқуқларига (фуқаролик ва сиёсий) тегишли ҳуқуқ тури [22] эканлиги айтиб ўтилган.

ЕХХТ Демократик институтлар ва инсон ҳуқуқлари бўйича бюроси томонидан ишлаб чиқилган “Тинч йиғинлар ўтказиш бўйича устувор тамойиллар” қўлланмасида “йиғинлар” атамаси умумий манфаатларни ифода этиш мақсадида бир гуруҳ шахсларнинг жамоат жойида маълум вақтга йиғилиши деб шарҳланган.

Унга кўра, йиғинларда (пикетдан ташқари) камидан икки нафар шахснинг иштирок этиши лозимлиги тўғрисида айтиб ўтилган бўлиб, улар ўтказилишига кўра иккига, яъни:

1) бир жойда ўтказиладиган – йиғилиш, флешмоб, митинг, намойиш, пикет;

2) йиғин иштирокчиларининг ҳаракатланиши билан боғлиқ – кўча юришлари каби турларга ажратилиши мумкинлигига урғу берилган [7. Б. 33–34].

Кўйида ҳар бир йиғин турлари юзасидан тўхталиб ўтамиз.

Митинг – бирор муҳим воқеага, кўпинча сиёсий масалаларни муҳокама этишга бағишлиб ўтказиладиган оммавий йиғилиш [3, б. 602].

Юқоридаги таърифдан митинглар омма томонидан бирор бир муҳим сиёсий воқеа юзасидан ўтказиладиган йиғилиш эканлигини кўриш мумкин.

Ушбу фикрга мос равища, рус олимларидан Н.Ю.Шведова ҳамда ўзбек олимларидан М.Х. Рустамбоев митингни сиёсий масалаларнинг муҳокамаси учун йиғилган жамоа йиғилиши деб таърифлаган [8. Б. 451], [3. Б. 186], [1. Б. 228].

Рус олимларидан А.Б. Барихин [9. Б. 456], С.И. Ожегов [10. Б. 296] ҳамда Д.Н. Ушаковлар [11. Б. 303] митингни фуқароларнинг сиёсий масалалардан ташқари ижтимоий ва бошқа масалаларнинг муҳокамаси учун оммавий йиғилиши деб таърифлаб, унинг талаб, хайриҳоҳлик (қўллаб-қувватлаш) ёки норозилик характеристида бўлиши мумкинлиги тўғрисида тўхталиб ўтган.

Шунингдек, Ю.И. Фединский [14. Б. 454], А.Я. Сухарева ва В.Е. Крутских [13] каби бошқа рус олимлари митингни фуқароларнинг муҳим ижтимоий-сиёсий масалалар юзасидан бирор бир мансабдор шахс ёки ташкилотнинг ҳаракатларига муносабати деб таъкидлаган.

Ўзбек олимларидан У.Ш. Хусаиновнинг таъкидлашича, митинг очиқ ҳавода ўтказиладиган йиғилиш тури бўлиб, одатда, бундай оммавий чиқишиларда ташкилотчилар ва унинг қатнашчилари томонидан ҳукуматга чақириқ қаратилган мансабдор шахс ёки фуқароларга қандайдир талаб ифодаланган резолюция юборилади [2. Б. 139].

Ўзбекистон юридик энциклопедиясида келтирилган таърифга кўра, митинг инглизча ибора бўлиб, ўзбекчада бирор бир муҳим воқеа, сиёсий, ижтимоий-иқтисодий масалаларни ҳал этиш учун ўтказиладиган йиғилишdir. Митинг дейилганда, одатда, байрамона кайфиятда ёки давлат ҳокимияти органларидан норози бўлган маълум бир сиёсий гурӯҳнинг ёки оммавий ҳаракат ёхуд ишлаб чиқариш ташкилотлари, бирлашмаларининг шаҳар марказларига чиқиб, ўз фикр ва талабларини билдириши тушунилади [6. Б. 310].

Бундан ташқари, Қозоғистон [15] ҳамда Беларусь [16] республикалари қонунчилигига кўра, митинг – бу ижтимоий муҳим масалалар юзасидан ёки мансабдор шахслар ва ташкилотларнинг ҳаракат ёки ҳаракатсизлиги устидан ўз фикрларини билдириш мақсадида овоз қучайтирувчи техник воситалар, плакатлар, транспарантлар ва бошқа воситалардан фойдаланган ҳолда белгиланган вақтда ва белгиланган жойда фуқароларнинг оммавий йиғилиши, – деб таъриф берилган.

Туркманистон республикаси қонунчилигига эса митинг – бу олдиндан белгиланган жой ва вақтда фуқароларнинг ўз фикрларини эркин билдирган ҳолда мавжуд ижтимоий-сиёсий муаммолар юзасидан давлат органлари диққатини жалб қилишга қаратилган оммавий ҳаракат, – деб таъкидланган [20].

Юқоридаги таърифларни таҳлил қиласар эканмиз, Н.Ю. Шведова ва М.Х. Рустамбоевларнинг митинг бўйича берган таърифи умумий аҳамият касб этиб, фақатгина сиёсий масалалар назарда тутилганлиги, шунингдек, А.Б. Барихин,

С.И. Ожегов ҳамда Д.Н. Ушаковлар митинг сиёсий масалалардан ташқари ижтимоий ва бошқа масалаларни ҳам қамраб олиши мумкинлиги ва унинг талаб, хайрихоҳлик (қўллаб-қувватлаш) ёки норозилик характерида бўлиши мумкинлиги тўғрисида фикрларига қўшилишимиз мумкин.

Шунингдек, Ю.И. Фединский, А.Я. Сухарева, В.Е. Крутскихлар берган таърифга кўра, митинг фуқароларнинг муҳим ижтимоий-сиёсий масалалар юзасидан бирор-бир мансабдор шахс ёки ташкилотнинг ҳаракатларига муносабати бўлиши лозим. Аммо бирор-бир шахс ёки ташкилотнинг ижтимоий-сиёсий жиҳатдан муҳим масалалар бўйича ҳаракати бўлмаган тақдирда ҳам, яъни юзага келган объектив муаммолар бўйича митинг ҳаракатлари амалга оширилганлигини кўришимиз мумкин.

Мисол учун, 2019-йилнинг 2-март куни Миасс шаҳрида Россия Федерацияси ҳудудида жойлашган туристик жой ҳисобланган Тургояк кўлининг ифлосланиб бораётганлиги юзасидан ўтказилган; 2021-йилнинг 5-ноябрь куни Буюк Британиянинг Глазго шаҳрида глобал иқлим ўзгаришига қарши амалга оширилган митинг ҳаракатлари шулар жумласидан.

Бундан ташқари, У.Ш. Ҳусаинов берган таърифга кўра, митинг муҳим сиёсий, ижтимоий-иқтисодий масалаларни ҳал этиш юзасидан ўтказилиши мумкинлиги фикрига қисман қўшилган ҳолда, юқорида таъкидлаганимиздек, экологик ҳамда бошқа масалалар юзасидан ҳам митинглар ўтказилиши мумкинлигини қайд этиш лозим.

Берилган таърифларни таҳлил қиласиз, фикримизча, митингга бериладиган таъриф қуидагича бўлиши лозим, яъни *митинг – овоз қучайтирувчи техник воситалар ва тарғибот материалларидан (плакат, транспарант, варақа ва бошқалар) фойдаланган ҳолда ижтимоий ахамияти долзарб масалалар юзасидан ёки бирор-бир шахс ва ташкилотнинг ҳаракати (ҳаракатсизлиги) га хайрихоҳлик (қўллаб-қувватлаш) ёхуд норозилик билдириш мақсадида жамоатчилик фикрини ифодалаш учун фуқароларнинг белгиланган жойдаги оммавий иштироки.*

Йиғилиш – бирор масала юзасидан тегишли шахсларнинг тўпланиши [З. Б. 186].

Юқоридаги умумий таърифга хос равишда, рус олимларидан А.Б. Барихин [9. Б. 777], А.Б. Борисов [12. Б. 686], С.И. Ожегов [10. Б. 593], Н.Ю. Шведова [8. Б. 909] ва Д.Н. Ушаковлар [11. Б. 636] йиғилишни фуқароларнинг бирор бир масала юзасидан бирор бир жойда тўпланиши сифатида таърифлаганлар.

Ўзбек олимларидан М.Х. Рустамбоев берган таърифга кўра, йиғилиш – бу ёпиқ иморатда ёки бирор хонада ўтказиладиган, маълум йиғилган шахсларнинг мажлисидир. Мажлис шаклидаги йиғилишлар мажлис ташкилотчилари томонидан иштирокчилар сонини чегаралаш учун танланиши мумкин, лекин бу йиғилишнинг асосий моҳиятини белгиламайди [З. Б. 186].

М.Х. Рустамбоевдан фарқли ўлароқ, рус олимларидан А.Я. Сухарева, В.Е. Крутских йиғилишларни бино ёки ёпиқ жойлардан ташқари очиқ ҳавода ҳам ўтказилиши мумкинлиги тўғрисида сўз юритган [13. Б. 565].

Россия Федерацияси [18], Қозоғистон [15], Туркманистон [20] ва Беларусь республикалари [16] қонунчилигига кўра, йиғилиш – бу маҳсус ажратилган ва жиҳозланган жойда ижтимоий муҳим масалаларни, шунингдек, шахслар, идоралар ва ташкилотларнинг ҳаракат ёки ҳаракатсизлигини муҳокама қилиш мақсадида фуқароларнинг биргалиқдаги иштироки, – дея таърифланган.

Қирғизистон [19] ҳамда Тожикистон [17] республикаларининг қонунчилигига эса йиғилиш – жамоатчилик, ҳудудий ҳокимият идоралари ва давлат органларининг диққат-эътиборини жалб қилиш мақсадида фуқароларнинг бирор бир ижтимоий муҳим масала юзасидан муҳокамага йиғилиши, – эканлиги белгиланган.

Юқоридаги таърифлар таҳлил қилинганда, А.Б. Барихин, А.Б. Борисов, С.И. Ожегов, Н.Ю. Шведова ва Д.Н. Ушаковларнинг йиғилиш бўйича умумий маънода таъриф берганлигига гувоҳ бўлишимиз ва улар фикрига қисман қўшилишимиз мумкин. Чунки тушунчага тўлиқ ва тўғри таъриф бериш ҳаракатларни бир-биридан фарқлаш ва уларни квалификация қилишга хизмат қилади.

М.Х. Рустамбоев йиғилишларнинг ёпиқ иморат ёки хонада ўтказилиши тўғрисидаги фикрига қисман қўшилиш мумкин. Аммо ўтказилган таҳлиллар шуни кўрсатадики, пандемия шароити ёки бошқа вазиятлардан келиб чиқиб йиғилишлар очиқ ҳавода ёки виртуал (дистанцион) ўтказилиши ҳам мумкин.

Маълумот учун, 2001-йилда Украина республикаси Киев шаҳри Печер туман суди томонидан “Ю” ОАЖнинг маданият саройи биноси ташқарисида ўтказилган йиғилишида қонун бузилиши ҳолати йўқ деб топган, шунингдек, Covid-19 пандемияси даврида Россия Федерациясида хўжалик жамиятлари томонидан виртуал равишда йиғилишлар ўтказилган. Бундан келиб чиқиб, А.Я.Сухарева ва В.Е. Крутскихларнинг йиғилиш юзасидан билдирган фикрларига қўшилиш мумкин.

Россия Федерацияси, Қозоғистон, Туркманистон ва Беларусь Республикалари қонунчилигига назарда тутилган таърифга қўра, йиғилиш шахслар, идоралар ва ташкилотларнинг ҳаракат ёки ҳаракатсизлигини муҳокама қилиш мақсадида ўтказилиши мумкинлиги тўғрисидаги ҳамда Қирғизистон ва Тожикистон Республикалари қонунчилиги бўйича, йиғилиш давлат органларидан ташқари жамоатчиликнинг диққат-эътиборини жалб қилиш мақсадида амалга оширилиши мумкинлиги тўғрисидаги фикрга қўшилишимиз мумкин.

Мансабдор шахсга келгусида амалга ошириши лозим бўлган зарурӣ чоратадбирлар бўйича таклифларни етказиш юзасидан ўтказиладиган йиғилиш сифатида Белорус республикасида ҳар беш йилда ўтказиладиган УмумБеларусь ҳалқ йиғилишини мисол келтириш мумкин. Мазкур йиғилиш ҳеч қандай юридик статусга эга бўлмаса-да, унинг иштирокчилари томонидан қабул қилинаётган қарорлар президентга таклиф сифатида қайд этилади, бундан ташқари, жамоатчилик эътиборини қаратиш мақсадида 2017-йилнинг 15-август куни Хитой Ҳалқ Республикасининг Нанкин шаҳрида япон босқинчиларига қаршилик кўрсатиш урушидаги ғалабанинг 72 йиллигига бағишлиланган тинч йиғилиш бўлиб ўтган.

Юқоридаги таърифлар таҳлилидан келиб чиқиб, йиғилиш тушунчаси қўйидагича таърифланиши лозим, яъни *йиғилиш – жамоатчилик, ҳудудий ҳокимият идоралари ва давлат органларининг эътиборини жалб қилиш мақсадида, маҳсус ажратилган ва жиҳозланган жойда, ташвиқот материалларидан фойдаланмаган ҳолда, ижтимоий муҳим аҳамиятга эга бўлган масалаларни, шунингдек, шахслар, идоралар ва ташкилотларнинг ҳаракат ёки ҳаракатсизлигини муҳокама қилиш мақсадида фуқароларнинг биргаликдаги иштироқи.*

Намойиш – бирор мақсад билан уюштириладиган оммавий ҳаракат [З. Б. 91].

Рус олимларидан С.И. Ожегов [10. Б 140], Н.Ю. Шведова [8. Б. 190] ва Д.Н. Ушаковлар [11. Б. 112] берган таърифга кўра, намойиш – ижтимоий-сиёсий норозиликнинг очиқ кўриниши булиб, намойишчиларнинг у ёки бу масалага нисбатан оммавий тарздаги очиқ муносабатларири.

Юқоридагилар фарқли ўлароқ, М.Х. Рустамбоев [4. Б. 592], У.Ш. Ҳусаинов [2. Б. 139] ҳамда Ю.И. Фединский [14. Б. 197] намойишлар ўтказилишида плакатлар, транспарантлар ва бошқа тарғибот материалларидан фойдаланиш мумкинлиги тўғрисида ўз фикрларини билдирган.

Россия Федерацияси [18] ва Қозоғистон Республикаси [15] қонунчилигига эса намойишларни амалга оширилишида транспорт воситаларидан фойдаланиш мумкинлиги тўғрисида айтиб ўтилган.

Улардан фарқли равишда, Беларусь республикаси қонунчилигига намойишларни йўл (кўча) нинг йўловчилар ҳамда автотранспорт воситалари қатнов қисмида, бульвар, проспект, майдонларда ўтказилиши мумкинлиги хусусида сўз юритилган [16].

Юқоридаги таърифларни таҳлил қиласиз, С.И. Ожегов, Н.Ю. Шведова ва Д.Н. Ушаковлар берган таъриф намойишларнинг ижтимоий-сиёсий норозиликнинг очиқ кўриниши деган умумий фикрига, шунингдек, М.Х. Рустамбоев, У.Ш. Ҳусаинов ҳамда Ю.И. Фединскийнинг намойишларни амалга ошириш бўйича тўлдирилган фикрларига, яъни намойишлар ўтказишида плакатлар, транспарантлар ва бошқа тарғибот материалларидан фойдаланиш мумкинлиги каби қарашларига қўшилишимиз мумкин.

Россия Федерацияси ва Қозоғистон Республикаси қонунчилигига кўра, намойишларни амалга оширилишида транспорт воситаларидан фойдаланиш, Беларусь республикаси қонунчилигига кўра, намойишларни йўл (кўча) нинг йўловчилар ҳамда автотранспорт воситалари қатнов қисмида, бульвар, проспект, майдонларда ўтказиш намойишларга хос хусусиятлар эканлигини қайд этиш лозим.

Юқоридагилардан фарқли ўлароқ, намойишларни амалга оширишида бошқа тарғибот материаллари, жойлар ва транспорт воситаларидан ҳам фойдаланиш мумкин. Тарғибот материаллари сифатида 2014-йилнинг сентябрь ойида Хитойнинг Гонгконг шаҳрида намойишга чиққан фуқаролар соябонлардан фойдаланганлиги, намойишларни ўтказиш жойи юзасидан 2020-йилнинг 19-сентябрь куни Исройл давлатининг Тель-Авив шаҳридаги пляжлардан бирида карантин чоратадбирларига қарши намойиш ўтказилганлиги; транспорт воситаларидан фойдаланишда Хиндистоннинг Нью-Дехли шаҳрида 2021-йилнинг 26-январь куни бўлиб ўтган “трактор намойишлари”да трактор ҳамда мотоцикллардан ташқари фуқаролар отларда ҳам қатнашганлиги шулар жумласидан.

Шунингдек, кўча юриши, пикет ёки флешмобдан фарқли ўлароқ, намойишлар бошқа шаклларда ҳам ўтказилиши мумкинлиги инобатга олинмаган. EXHT-нинг Демократик институтлар ва инсон ҳуқуқлари бўйича бюроси томонидан ишлаб чиқилган “Тинч йигинларни ташкил этиш эркинлигини мониторинг қилиш бўйича қўлланма”да ўзида сиёсий норози муносабатни ифода этган дафн маросимлари қўринишидаги намойишлар, фуқароларнинг транспорт воситалари, жумладан, велосипедларда колонна бўлиб ҳаракатланишлари орқали норозилик-

ларини билдиришлари кўринишидаги намойишлар ёки Қозоғистон Республикасининг 1995 йилдаги “Тинч йиғилишлар, митинглар, кўча юришлари, пикетлар ва намойишлар ташкил этиш ва ўтказиш тартиби тўғрисида”ги қонунида норозилик ифодаси сифатида жамоат жойларида очлик эълон қилиш, ўтов ва палаткалар қуриш шаклидаги намойишлар шулар жумласидан.

Шунингдек, Ўзбекистон юридик энциклопедиясида, бир киши плакат кўтариб бино ёнида туриши, одамларнинг бино эшиги ёнида ёки бирор бир ҳудудга кираверишда эмас, балки, обьектга яқин бўлган жойда туриши, очлик эълон қилган кишиларнинг бино эшигига яқин жойда жойлашиб олиши йиғилиш ва намойишлар ҳуқуқини амалга ошириш тартиби тўғрисидаги қонун хужжатларида батафсил баён этилиши кераклиги қайд этилган [6. Б. 310].

Юқоридагилардан келиб чиққан ҳолда намойиш тушунчаси қуйидагича таърифланиши лозим, яъни *намойиш бир гуруҳ фуқаролар томонидан тарғибот материалларидан фойдаланган ҳолда жамоатчилик кайфиятини ифодалаш орқали амалга ошириладиган ижтимоий фаолликнинг уюшган шакли ҳисобланади. Намойиш кўча юриши, пикет ёки флешмоб ёхуд бошқа шаклда ўтказилиши мумкин.*

Пикет – одатда ҳукумат идоралари олдига бирор нарсалардан норозиликни ифодалаш учун қўйиладиган вакиллар гуруҳи [3. Б. 91].

Рус олимларидан Д.Н. Ушаков [11. Б. 454] ҳамда Н.Ю. Шведованинг [8. Б. 643] фикрига кўра, пикет бир гуруҳ фуқароларнинг ўз талаблари ёки норозиликларини билдириш мақсадида бирор бир ташкилотга унинг ишчи-хизматчиларини ўтказмаслик билан уюстириладиган намойиш тури эканлиги таъкидланган.

Ю.И. Фединский томонидан келтирган таърифга кўра, пикет ўтказиш муқим бир жойда, яъни маршрут бўйича ҳаракатланмаган ҳамда овоз кучайтирувчи воситалардан фойдаланмаган ҳолда амалга оширилиши лозим [14. Б. 622].

Шунингдек, У.Ш. Ҳусаинов келтирган таърифга кўра, пикет – бу, одатда, озчилик одамлар гуруҳининг (баъзан битта одам) плакатлар ва транспарантлар билан қандайдир обьект атрофида ўтириб, туриб ёки айланма ҳаракатланувчи ҳолатидир [2. Б. 139].

Юқоридаги таърифлар таҳлил қилинганда, Д.Н. Ушаков ҳамда Н.Ю. Шведова пикет ўтказилишида бир гуруҳ фуқароларнинг иштироки тўғрисида фикр билдирган. Аммо бугунги кунга қадар ўтказилган пикет ҳаракатлари таҳлилига кўра, пикет бир нафар фуқаро томонидан ҳам амалга оширилиши мумкинлигини қайд этиш лозим.

Масалан, Москва шаҳрининг Пушкин майдонига Аршак Макияннинг глобал иқлим ўзгаришларига нисбатан амалга оширган бир кишилик митинги шулар жумласидан.

Ю.И. Фединский ҳамда У.Ш. Ҳусаинов қарашларида ўзаро қарама-қаршиликни кўриш мумкин. Ю.И. Фединский пикет ўтказишда маршрут бўйича ҳаракатланмаслик тўғрисида сўз юритган бўлса, У.Ш. Ҳусаинов берган таърифга кўра, обьект атрофида ўтириб ёки туриб пикет ўтказишдан ташқари обьект атрофида айланма ҳаракат қилиш мумкинлиги тўғрисида сўз юритилган. Бу ерда Ю.И. Фединскийнинг қарашларига қўшилган мақсадга мувофик. Зоро, пикет ҳаракатланган ҳолда амалга оширилган тақдирда юриш (марш) ёки митинг ҳаракати бўлиб қолиши мумкин.

Шунингдек, пикет бир нафар шахс томонидан ўтказилаётганда, у бир вақтда ҳам иштирокчи, ҳам ташкилотчи статусига эга бўлади. Шу ўринда, мазкур шахснинг пикет ўтказишдан манфаатлари борлиги, унинг пикет ташаббускори эканлигини инобатга олган ҳолда бир кишилик пикет ўтказмоқчи бўлган шахсга ташкилотчи сифатида қарашиб мақсадга мувофиқ.

Юқоридагилардан келиб чиқиб пикет бўйича қуйидаги муаллифлик таърифини беришимиз мумкин, яъни пикет ўтказиш – бир ёки ундан ортиқ фуқаролар томонидан тарғибот материалларидан фойдаланган ҳолда, аммо ҳаракатсиз ва овоз кучайтирувчи техник воситаларисиз пикет ўтказиладиган обьектдан белгиланган масофада ижтимоий муҳим фикрларни оммавий равища ифода этилишини назарда тутадиган намойиш шакли ҳисобланади.

Кўча юриши – бирор шахсга қарши ёки бирор мақсадга эришиш учун ташкилий равища кўтарилиш, оммавий ҳаракат [3. Б. 16].

Рус олимларидан Ю.И. Фединский [14. Б. 923], А.Я. Сухарёва ва В.Е. Крутских [13. Б. 683] нинг берган таърифига кўра, кўча юришлари бирор бир ижтимоий муҳим масалага ҳокимият органлари ва жамоатчиликнинг эътиборини қаратишни мақсад қилган ҳолда йўлнинг пиёдалар ва автомобиллар қатнов қисми бўйлаб ўтказиладиган оммавий ҳаракат.

Ўзбек олимларидан У.Ш. Ҳусаиновнинг таъкидлашича, кўча юришлари марслар кўринишида ҳам бўлиши, шунингдек, улар аҳоли пунктлари, ҳаттоқи, бутун мамлакат ёки бир неча мамлакат бўйлаб ўтказилиши мумкин [2. Б. 139].

Тожикистон [17] ва Беларусь Республикалари [16] қонунчилиги бўйича, кўча юришлари бирор-бир муаммо бўйича ҳокимият органлари ва жамоатчилик эътиборини жалб қилиш мақсадида олдиндан белгиланган маршрут бўйлаб ҳаракатланиш ҳисобланиб, ундан ташқари, ижтимоий-сиёсий масалалар юзасидан оммавий фикр билдириш мақсадини ҳам кўзлаши мумкинлиги таъкидланган.

Қозоғистон Республикаси қонунчилиги бўйича, кўча юришларини ўтказишда транспорт воситаларисиз ҳамда овоз кучайтирувчи воситалар, транспарант ва бошқа тарғибот материалларидан фойдаланиш мумкинлиги белгиланган [15].

Юқоридаги таърифларни таҳлил қиласиз, кўча юришлари жамоатчилик эътиборини ижтимоий муҳим масалаларга қаратиш, муаммолар юзасидан оммавий фикр билдириш мақсадида амалга оширилиши тўғрисидаги ҳамда кўча юришлари марслар кўринишида ўтказилиши мумкинлиги тўғрисидаги фикрга қўшилган ҳолда, уларнинг бирор бир тарихий жараён ёки хотирлаш учун бағишиланиши ёхуд фестиваллар миқёсида ҳам ўтказилиши мумкинлиги тўғрисидаги фикрни қўшимча қилишимиз мумкин.

Масалан, ҳар йилнинг 16-март қуни ўтказиладиган “Латыш легионерлари хотираси қуни”га бағишиланиб ўтказиладиган, ҳар йили Иккинчи Жаҳон уруши қатнашчилари хотирасига бағишиланиб Россия Федерацияси бўйлаб ўтказиладиган “Бессмертный полк”, Беларусь Республикаси бўйлаб ўтказиладиган “Беларусь помнит”, Украина Республикаси бўйлаб ўтказиладиган “Никто не забыт, ничто не забыто” шиорлари остида ўтадиган кўча юришлари, шунингдек, 2018 йилда Хитойнинг Фучжоу шаҳрида Баҳор фестивали доирасида фольклор гуруҳлари томонидан ўтказилган кўча юришлари шулар жумласидан.

У.Ш.Хусаиновнинг кўча юришлари маршлар кўринишида ўтказилиши мумкинлиги тўғрисидаги фикри назарий жиҳатдан тўғри бўлса-да, аммо уларнинг бир неча мамлакат бўйлаб ўтказилиши бир қатор номутаносибликларни келтириб чиқаради. Сабаби, давлатлар қонунчилиги ўртасидаги фарқлар, кўча юришларини ўтказишга қўйилган талабларнинг турли хиллиги, уларни ташкил этиш ва ўтказиш жараёнида жамоат хавфсизлигини сақлаш масаласи, шунингдек, хуқуқни муҳофаза қилувчи органлар бошқаруви ҳамда куч ва воситалари тақсимоти бир неча мамлакат бўйлаб кўча юришларини амалга оширишга имкон бермайди.

Қозоғистон Республикаси қонунчилиги бўйича кўча юришларини транспорт воситаларисиз амалга ошириш белгиланган бўлса-да, жаҳон тажрибасида кўча юришлари ҳайвонлар, автомобиллар, мотоциклларда амалга оширилганлиги кўришимиз мумкин.

Мисол учун, Японияда 2019 йилнинг июнь ойида ўтказилган Тягу-Тягу Умакко фестивали доирасида Такидзава ва Мориока шаҳарлари бўйлаб отларда тантанали маршлар ўтказилган, 2018 йилнинг 8 сентябрь куни Украинаning Днепр шаҳрида “Я люблю Днепр” шиори остида мотоцикллар иштирокида ўтказилган кўча юришлари шулар жумласидан.

Шунингдек, қўшимча тариқасида, кўча юришлари жамоатчилик эътиборини ижтимоий муҳим масалаларга қаратишдан ташқари, бирор-бир муаммо юзасидан, бирор шахс, ташкилот ёки жараённи қўллаб-қувватлаш ёки унга қарши ўз позициясини билдириш мақсадида ўтказилиши ҳам мумкин.

Маълумот учун, 2021 йилнинг март ойида Нью-Йорк шаҳрида АҚШ экс-президенти Д.Трампни қўллаб-қувватлаш мақсадида ўтказилган, 2021 йилнинг 12 декабрь куни Россия Федерациясининг Архангельск шаҳрида фуқароларни QR-кодлаштириш жараёнига қарши ўтказилган, 2021 йилнинг 10 октябрь куни Белгиянинг Брюссель шаҳрида иқлимини сақлаб қолиш учун ўтказилган марш шулар жумласидан.

Юқори таърифлардан келиб чиқиб, кўча юриши – жамоатчилик эътиборини ижтимоий муҳим масалаларга ёки мавжуд муаммоларга қаратиш, шунингдек, бирор шахс, ташкилот ёки жараённи қўллаб-қувватлаш ёки унга қарши ўз позициясини билдириш мақсадида, олдиндан белгиланган йўналишда пиёдалар йўли ёки кўчанинг (йўлнинг) ҳаракатланиш қисми, шохкўча ва майдонлари бўйлаб фуқароларнинг ташкиллаштирилган ҳаракатланишини назарда тутадиган намойиш шакли ҳисобланади. Кўча юришлари автомобилларда, мотоциклларда, велосипедларда, отларда ва рухсат этилган вошқа воситаларда амалга оширилиши мумкин.

Флешмоб (инг. лаҳзали оломон) олдиндан режалаштирилган оммавий акция бўлиб, унда одамларнинг катта гуруҳи жамоат жойида пайдо бўлиб, олдиндан белгиланган ҳаракатларни амалга оширади ва кейин тарқалади. Флешмоб иштирокчиларини йиғиш алоқа воситалари, асосан, интернет ижтимоий тармоқлари ёрдамида амалга оширилади [21].

ЕХХТ Демократик институтлар ва инсон хуқуқлари бўйича бюроси томонидан ишлаб чиқилган “Тинч йиғинлар ўтказиш бўйича устувор тамойиллар” қўлланмасида таъкидланишича, флешмоб бу бир гуруҳ одамлар бир жойга тўпланиб, бир қатор ҳаракатларни бажариши ва тезда тарқалиши билан кечадиган қисқа муддатли оммавий ҳаракат ҳисобланиб, бу ҳаракатлар ҳайрон қолдириш элементини ўзида мужассам этади [7. Б. 156].

Юқорида келтирилган таърифларга қўшилган ҳолда, флешмобни ўтказишида “катта гурух” ёки “бир гурух одамлар” каби мавҳум тушунчалар мавжуд бўлиб, флешмоб ўтказишида қатнашиши лозим бўлган шахсларнинг минимал сонига аниқлик киритиш лозим.

Россия Федерациясидаги “РОКО” нодавлат ташкилоти томонидан флешмоб ҳаракатларини ташкил этишда камида 15 нафар шахс иштирок этиши лозимлиги, шунингдек, А.Н.Пантелеев ўзининг “pandia.ru” сайтидаги мақоласида флешмобда неча нафар иштирокчи қатнашиши тўғрисида аниқ бир фикр мавжуд эмаслиги, флешмоб ўн нафар ёки бир неча минг нафар шахслар иштирокида ҳам ўтиши мумкин, асосийси, флешмоб сезиларли ва таъсирили бўлиши лозилиги тўғрисида ўз фикрларини билдирган.

Бундан ташқари, 2016-йилнинг 2-август куни Каталониядаги Жирона курорт шаҳарчасида беш нафар германиялик дам оловчилар томонидан ўюштирилган флешмоб натижасида оммавий ваҳима келиб чиққан, бир неча нафар шахслар тан жароҳати олган ва худудий полиция бўлимига икки юздан ортиқ мурожаат тушган.

Шунингдек, бугунги кунда флешмобнинг бир қатор турлари мавжуд.

Масалан:

- артмоб (маълум бир бадиий қийматга эга бўлган реклама акциялари);
- рақсли флешмоб (омма орасида қўққисдан мусиқа қўйилиб, иштирокчилар томонидан олдиндан тайёрланган ҳолда жамоавий рақсга тушилади);
- экстрим-моб (омма орасида экстремал ҳаракатларни бажариш орқали амалга оширилади, бунда ахлоқий тамойиллар бузилиши, майда безорилик, тасодифий ўтиб кетаётган шахсларга нисбатан хуқуқбузарликлар содир этилиши мумкин);
- L-моб (иштирокчилар томонидан ўзига қулай вақтдан келиб чиқиб, белгиланган сценарий асосида узоқ, ҳатто, бир ҳафтагача давом этадиган флешмоб тури);
- фан-моб (оммавий қувонч ҳолатни келтириб чиқарувчи флешмоб тури);
- фаршинг (иштирокчилар нормал психологик, ахлоқий ва ижтимоий нормалардан четга чиққан ҳолда томоша кўрсатишидан иборат бўлиб, эркакларнинг аёллар кийимида рақсга тушиши, озиқ-овқат маҳсулотларини мажақлаб ташлаши, ўз телефон аппаратини синдириши каби ноодатий ҳаракатлар шулар жумласидан);
- моб-хаус (иштирокчилар томонидан белгиланган вақт давомида бирор бир сценарий эмас, балки ҳаётий жараённи ўйнаб бериш орқали амалга оширилади);
- i-моб (интернет тармоқларида амалга ошириладиган флешмоб тури);
- политмоб ёки социомоб (ижтимоий ёки сиёсий масалаларга бағишлиланган ҳаракат ҳисобланиб, митинг ёки намойишларга нисбатан жамоатчилик фикрини билдириш ёки муайян муаммоларга эътиборни жалб қилишнинг содда, тезкор ва хавфсиз усули).

Флешмоб шаклларини таҳлил қиласар эканмиз, экстрим-моб ва фаршинг турлари жамоат тартиби ва хавфсизлигига таҳдид солиши мумкин. Флешмобнинг рақсли, политмоб ҳамда социомоб каби турлари намойиш шакли сифатида баҳолашимиз мумкин. Чунки флешмобнинг мазкур шакллари ижтимоий ёки сиёсий масалаларга бағишлиниб, жамоатчилик фикрини билдириш ёки муайян муаммоларга эътиборни жалб қилишни ўзида мужассам этади.

Юқоридагилардан келиб чиқиб, флешмоб бўйича қўйидаги муаллифлик таърифини беришимиз мумкин, яъни *флешмоб – олдиндан режалаштирилган оммавий акция бўлиб, намойишнинг бир шакли ҳисобланади, унда беш ва ундан ортиқ шахслар иштирокидаги катта гуруҳ жамоатчилик фикрини билдириш, ижтимоий-сиёсий масалалар ёки муайян муаммоларга эътиборни жалб қилиш мақсадида жамоат жойида пайдо бўлади, олдиндан белгиланган ҳаракатларни (сценарий) бажаради ва кейин тарқалиб кетади.*

Шунингдек, митинг, йиғилиш ва намойишларни ўтказишида фойдаланиладиган кўргазмали воситалар турлари тўлиқ ёритилмаган бўлиб, асосий тушунчалар қисмида уларга таъриф бериб ўтиш ҳамда уларнинг турларини белгилаш мақсадга мувофиқ.

Шунга кўра, *кўргазмали воситалар – митинг, йиғилиш ва намойишларнинг таъсирчанлиги ва актуаллигини оширишга қўшимча равища хизмат қиласидаган плакат, варақа, транспарант, баннер, лозунг, сурат, стенгазета ва бошқа воситалардир.*

Бундан ташқари, рухсат этилмаган митинг, йиғилиш ва намойишларни ўтказиш учун қонунда белгиланган жавобгарлик белгиланган бўлиб, қандай ҳолатда ўтказиладиган митинг, йиғилиш ва намойишлар ноқонуний бўлиши тўғрисида тушунча киритиш мақсадга мувофиқ. Яъни, рухсат этилмаган митинг, *йиғилиш ва намойишлар ўтказиш – бу маҳаллий ижро органлари хабардор қилинмаган ёки тадбирни ўтказиш таъқиқланганлигига қарамасдан ўтказилган митинг, йиғилиш ва намойишлардир.*

Бундан ташқари, сўнгги йилларда ўтказилаётган митинг, йиғилиш ва намойишларда трансформация жараёнини кузатишими мумкин. Яъни ўтказилаётган митинг, йиғилиш ва намойишлар онлайн платформага кўчмоқда. Covid-19 пандемияси даврида ўрнатилган ижтимоий масофанинг сақланиши, жамоат жойларида оммавий тўпланишнинг таъқиқланиши, оммавий тадбирларни ўтказилишига қўйилган таъқиқлар каби карантин қоидалари сабабли анъанавий (оффлайн) тарзда ўтказиладиган тадбирларни, шу жумладан, митинг, йиғилиш ва намойишларни виртуал оламда оширилишига туртки бўлди.

Пандемия шароити сабабли 2021-йилда Россия Федерацияда ўтказилган “Бессмертный полк” онлайн-кўча юриши, “Биз сиз учун ишда қоламиз, сиз биз учун уйда қолинг!” шиори остидда шифокорлар томонидан ўтказилган онлайн-флешмоб, “Юксалиш” умуммиллий ҳаракати томонидан ўтказилган Ўзбекистон Республикаси мустақиллигининг 29 йиллиги олдидан ижтимоий тармоқларда “#MenUchunQadrli (#Ценю)” флешмоб-танлови, Exponautz Art Gallery онлайн-ҳамжамияти томонидан аёлларнинг камситилишига қарши ҳамда гендер тенгликни қўллаб-қувватлашни сўраб ўтказилган онлайн-флешмоб ва бошқа ҳолатлар шулар жумласидан.

Аммо фуқароларнинг митинг, йиғилиш ва намойишларни виртуал оламда, яъни оммавий ахборот воситалари, хусусан, Интернет ва ижтимоий тармоқларда онлайн тарзда иштирок этиш тартиби қонун ҳужжатларида белгиланмаган. Хусусан, интернет ижтироий тармоқларида ахборотларнинг стихияли тарзда тарқалишини инобатга олган ҳолда, виртуал тарзда ўтказиладиган митинг, йиғилиш ва намойишлар ҳам жамоат тартиби ва хавфсизлигига сезиларли таҳдид келтириб чиқариши мумкинлигини қайд этиш лозим. Зеро, Қозоғистонда бўлиб

ўтган 2022 йилнинг “январь воқеалари”нинг қизғин тус олишида, шунингдек, митинг ва намойишларнинг оммавий тартибсизликларга айланиб, давлатнинг миллий хавфсизлигига таҳдид солишида ижтимоий тармоқларнинг ўрни қанчалик аҳамиятга эга эканлигини кўришимиз мумкин.

Хулоса ўрнида шуни айтиш мумкинки, митинг, йиғилиш ва намойишлар ўтказиш фуқароларнинг ижтимоий-сиёсий муаммоларни ҳал этиш, муҳим масалалар юзасидан ўз позициясини билдириш, бирор бир шахс, ташкилот ёки давлат органларининг ҳаракатларини (ҳаракатсизлигини) қўллаб-қувватлаш ёки уларга нисбатан норозилигини намоён қилиш юзасидан асосий сиёсий ҳуқуқлардан бири бўлиб қолади. Шундай экан, митинг, йиғилиш ва намойишларни тўғри ташкил этишда уларни бир-биридан фарқлаш, шунингдек, ҳар бир тадбирни ўзига хос жиҳатлари тўғрисида маълумотга эга бўлиш долзарб аҳамият касб этади.

ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ:

1. Ўзбекистон Республикасининг конституциявий ҳуқуқи. Масъул муҳаррир: ю.ф.д., проф. А.Х. Сайдов. – Т.: ТДЮИ нашриёти, 2005. – Б. 749.
2. Xorijiy mamlakatlar konstitutsiyaviy huquqi: darslik / Mas'ul muharrir: prof. A.A.Azizxo'jauev: – Т.: TDYI nashriyoti, 2010. – Б. 610.
3. Ўзбекистон Республикаси Конституциясини ўрганиш: Бакалавриятнинг ноюридик йуналишлари учун укув кулланма. – Т.: “Ўзбекистон” 2001. – Б. 463.
4. Рустамбоев М.Х. Ўзбекистон Республикасининг Жиноят кодексига шарх. [Қайта ишланган ва тўлдирилган иккинчи нашр. 2016 йил 1 ноябргача бўлган ўзгартиш ва қўшимчалар билан] маҳсус қисм / М. Рустамбоев. – Тошкент: “Адолат”, 2016. – Б. 960.
5. Ўзбек тилининг изоҳли луғати / А. Мадвалиев таҳрири остида. Т., 2006-2008. / URL: https://n.ziyouz.com/books/uzbek_tilining_izohli_lugati/O'zbek%20tilining%20izohli%20lug'ati%20-%20Y.pdf (мурожаат этилган вақт 15.01.2022 й.).
6. Ўзбекистон юридик энциклопедияси / Нашр учун масъул Р.А.Мухитдинов ва бошқ.; масъул муҳаррир Н. Тойчиев. – Т.: Адолат, 2009. – Б. 704.
7. Руководящие принципы по свободе мирных собраний. Издание 2-е / Опубликовано БДИПЧ ОБСЕ, 2011. – С. 193.
8. Толковый словарь русского языка с включением сведений о происхождении слов / РАН. Институт русского языка им. В.В. Виноградова, Отв. ред. Н. Ю. Шведова. – М., 2011: Издательский центр «Азбуковник». – С. 1171.
9. А.Б.Барихин. Большая юридическая энциклопедия. (Серия «Профессиональные справочники и энциклопедии») – М.: Книжный мир, 2010. – С. 960.
10. Ожегов С.И. Толковый словарь русского языка: Ок. 100 000 слов, терминов и фразеологических выражений / С.И. Ожегов. Под ред. Проф. Л.И. Скворцова. – 26-е изд., испр. и доп. – М.: ООО «Издательство Оникс»; ООО «Издательство «Мир и Образование», 2010. – С. 736.
11. Ушаков Д.Н. Толковый словарь современного русского языка, Д.Н.Ушаков – М.: «Аделант», 2013. – С. 800.
12. Борисов А.Б. Большой юридический словарь. – М.: Книжный мир, 2010. – С. 848.
13. Большой юридический словарь / Под ред. А.Я. Сухарева, В.Е. Крутских. – М.: ИНФРА-М. 2000. – С. 703.

14. Большой толковый словарь официальных терминов: Более 8000 терминов / Сост. Ю.И. Фединский. – М.: ООО «Издательство Астрель»: ООО «Издательство АСТ», ООО «Транзиткнига», 2004. – С. 1165.

15. Закон Республики Казахстан № 333-VI ЗРК “О порядке организации и проведения мирных собраний в Республике Казахстан” от 25 мая 2020 года.

16. Закон Республики Беларусь № 114-З “О массовых мероприятиях от 30 декабря 1997 года.

17. Закон Республики Таджикистан № 1169 “О собраниях, митингах, демонстрациях и уличных шествиях” от 31 декабря 2014 года.

18. Федеральный Закон Российской Федерации № 54-ФЗ “О собраниях, митингах, демонстрациях, шествиях и пикетированиях” от 19 июня 2004 года (с изменениями на 17 мая 2021 года).

19. Закон Кыргызской Республики № 64 “О мирных собраниях” от 23 мая 2012 года.

20. Закон Туркменистана “Об организации и проведении собраний, митингов, демонстраций и других массовых мероприятий” от 28 февраля 2015 года (С изменениями внесенным Законами Туркменистана от 09.06.2018 г. № 38-VI и 14.03.2020 г. № 234-VI).

21. Флешмоб / URL: <https://ru.wikipedia.org/wiki/Флешмоб> (дата обращения 25.01.2022 г.).

22. Свобода собраний / URL: https://ru.wikipedia.org/wiki/Свобода_собраний (дата обращения 25.01.2022 г.).